

چرا فتاوی‌ای فقهی هوش مصنوعی اعتبار ندارد

استاد درس خارج حوزه قم ضمن اشاره به اینکه هنوز توانمندی هوش مصنوعی مشخص نشده است، توضیح داد با فرض اینکه این ابزار در آینده بتواند به فتاوی فقهی دسترسی پیدا کند، چرا فتاوی‌اش حجیت و اعتبار شرعی ندارد.

استاد درس خارج حوزه قم ضمن اشاره به اینکه هنوز توانمندی هوش مصنوعی مشخص نشده است، توضیح داد با فرض اینکه این ابزار در آینده بتواند به فتاوی فقهی دسترسی پیدا کند، چرا فتاوی‌اش حجیت و اعتبار شرعی ندارد.

به گزارش ایکن، نشست «هوش مصنوعی و حجیت فتوا، قضا و قول خبره و کارشناس»، امروز ۱۲ اردیبهشت با سخنرانی آیت‌الله محمد قاینی؛ استاد درس خارج حوزه علمیه در مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت برگزار شد که گزیده آن را در ادامه می‌خوانید؛

عنوان سخنان ما وضعیت بررسی اعتبار فتوا و قضا در سایه این وسیله جدید به نام هوش مصنوعی از یک طرف و تاثیرگذاری هوش مصنوعی در اعتبار نتایج حاصل از آن در حوزه کارشناسی های فتوایی و قضایی و به تعبیر جامع تر مسائل محتاج به خبره و کارشناسی است.

بحث ما درباره هوش مصنوعی و این امکانی است که تا حدودی به سرانجام رسیده است و البته آنچه پیش بینی می‌شود بیش از چیزی است که الان به آن دسترسی وجود دارد. لذا ما ناچاریم بحث را بر اساس احتمالات و امکانات احتمالی که در سایه این وسیله ممکن است به آن دسترسی باشد دنبال کنیم. حدود توانایی هوش مصنوعی خیلی مشخص نیست. آیا این ابزار توان دریافت مجموعه اطلاعاتی که تاثیرگذار در سرنوشت مسائل و رسیدن به نتایج در مسائل فتوا و قضا را دارد یا خیر و اگر دارد میزان آن چقدر است.

من هنوز از امکان هوش مصنوعی اطلاع تفصیلی ندارم و برای کارشناسان هم مسئله مشخص نیست و نتایج و پیامدهای استفاده از این وسیله هم معلوم نیست. خصوصاً در مورد موضوعاتی مثل فقه که پیچیدگی‌هایی دارد چون در فقه رسیدن به نتایج در حد یک ماشین حساب معمولی که داده‌های اولی به آن داده شود و به نتیجه قطعی برسد نیست بلکه پیچیدگی‌هایی دارد. پس ما بحث را بر اساس احتمال پیش می‌بریم. فرض می‌کنیم هوش مصنوعی به گونه‌ای است که اولاً می‌شود مسائل مقدماتی مربوط به استنباط و استنتاج احکام را به آن داد و همچنین امکان جمع این مقدمات برای دستیابی به نتایج که از آن تعبیر به نظرات فقهی و قضایی می‌شود هم برایش وجود دارد.

درجه اجتهاد هوش مصنوعی می‌تواند بالاتر از فقیه باشد

ما در جلسه گذشته فرض کردیم درجه دستیابی به نتایج به واسطه این وسیله پیشرفته بالاتر از شخص طبیعی هم می‌تواند باشد چراکه شخص طبیعی امکان خطا برایش در جهت در نظر گرفتن مقدمات منتج به نتیجه و همچنین غفلت از برخی مقدمات در برخی مسائل متصور است یعنی احتمال دارد یک فقیه برای رسیدن به یک نتیجه در یک مسئله از برخی مقدمات غفلت کند و برای رسیدن به نتیجه، برخی مقدمات لازم و ضروری را نادیده بگیرد. فرض ما این است برای هوش مصنوعی این غفلت و به کار نرفتن برخی مقدمات هم مفروض نباشد تا درجه عصمت از خطای این وسیله جدید از مصونیت شخص طبیعی بالاتر باشد.

بحث به اینجا رسید وجود چنین وسیله‌ای می‌تواند تاثیرگذار در فتوای فقیهان و قضای قضا باشد به گونه‌ای که فتوا را از درجه اعتبار ساقط کند؟ چراکه فرضاً برای این وسیله درجه عصمتی بالاتر از عصمت فرد طبیعی از خطا فرض شد. در این فرض آیا دیگر فتوای فقیه که مبتنی بر گرفتن مقدماتی برای انتاج به صورت دستی و موردی است که امکان خطا در جمع آنها وجود دارد از درجه اعتبار ساقط می‌شود یا نه، وجود این وسیله نه تنها تاثیرگذار در اسقاط اعتبار نظرات فقها نیست بلکه خود این وسیله از نظر شریعت ارزش اعتباری ندارد در عین اینکه عصمت این وسیله را در دستیابی به نتایج بالاتر از فرد طبیعی فرض کردیم.

جلسه گذشته گفتیم یکی از مراجع بزرگ شیعه رساله عملیه خودش را در اختیار برخی از بزرگان دیگر قرار داد تا بررسی اجمالی کنند. نه اینکه بررسی اجمالی صحت مقدمات، بلکه منظور آن فقیه این بود این رساله علمیه با همان مقدماتی که مبانی آن فقیه در اصول و فقه را تشکیل می‌دهد بررسی شود. وقتی آن بزرگ رساله این فقیه را در مدت کوتاهی بررسی کرد مواردی را یادداشت کرده بود که آن موارد با حفظ مبانی آن فقیه صاحب رساله نادیده گرفته شدند و غفلت آن فقیه در به کارگیری مبانی

خودش برای رسیدن به نتایج منشا خطای در تعدادی از فتاوی او شده بود.

آیا نظر شخص طبیعی در مقابل این وسیله رنگ اعتبار را می بازد یا هنوز از نظر مصادر و مدارک و مبانی پذیرفته شده باز اعتبار برای نظر اشخاص طبیعی است و اشخاص غیر طبیعی و هوش مصنوعی اعتبارش به عنوان یک مصدق که بخواهد حجت باشد فاقد دلیل است. به نظر می رسد اصل این اشکال و شبهه با توجه به درجه عصمتی است که برای هوش مصنوعی فرض کردیم و تا پایان بحث از آن دست برنمی داریم.

تفاوت بین اعتبار حجیت و مطابقت با واقع

در مورد نظر شخص طبیعی اینگونه است که اعتبارش به جهت حکایت از حکم واقعی نیست. شاید گفته شود نود درصد از موارد اعتبار نظر فقیه مبتنی بر حکایت از نفس الامر و واقعی که حکم لوح و حکم واقعی الهی است، نیست بلکه از واقع در حد گمان حکایت دارد، نه یقین و قطع. بله، نظر فقیه یقینا اعتبار دارد ولی بین اینک یقینا اعتبار دارد و بین اینک یقینا واقع است تفاوت است. آنچه هست به عنوان حجت معتبر و دلیل پذیرفته شده هم به بنای عقلا و هم به عنوان یک حجت شرعی چراکه در شریعت این بنای عقلایی در اعتبار قول فقیه به عنوان کارشناس و اهل خبره نه فقط منع نشده بلکه به عنوان تقریر پذیرفته هم شده است. مطابقت فتوای فقیه با واقع در حد گمان خواهد بود. شاهدش هم این است بزرگان فقها در مسائل اختلاف نظر دارند و اختلاف نظر فقها در خیلی از مسائل در حالی است که حکم الهی یکی است و در آن حکم برخی مصیب و برخی خاطی هستند. پس بین اعتبار حجیت و مطابقت با واقع تفاوت است. ما مسئله حجیت را در مورد فتوای اشخاص طبیعی و نظرات حاصل از اشخاص طبیعی داریم هم به دلیل بنای عقلا در رجوع به اهل خبره و هم به دلیل پذیرش صریح اعتبار فتوا نسبت به فقها. حال با فرض اینکه بین مطابقت با واقع و حجیت بنا شد تفکیک کنیم سراغ هوش مصنوعی می آییم.

اصلا فرض کنید فقیه بر اساس مقدمات انتاج به واقع یقین پیدا کند و فرض کنید هوش مصنوعی هم امکان دستیابی به این نتیجه را دارد ولی نتایج حاصل از این دستگاه مثل نتایج اجتهاد فقیه بیش از گمانی نسبت به دیگری ایجاد نمی کند. خود فقیه یقین به واقع دارد ولی یقین او به واقع برای من یقین ساز نیست و در بهترین حالت برای من در حد گمان ایجاد می کند چون نظر آن فقیه را با نظر فقیه دیگری در تعارض می بینم. لذا در بالاترین درجه ارزش اینگونه است نظر فقیه برای مقلدش مفید گمان به واقع است.

حالا آیا شارع حجیت نتیجه حاصل از هوش مصنوعی را پذیرفته است؟ خیر، دلیلی به دست ما نرسیده است که نتایج به دست آمده توسط هوش مصنوعی اعتبار دارد. نگویید شارع منعی نکرده است. عدم منع جایی ارزش دارد که معاصر با حضور اصحاب شریعت و امامان معصوم باشد. لذا فتوای فقیه و خبر واحد و امثال اینها چون معاصر امامان بوده و بنای عقلا در عمل به اینها منع نشده است این دلیل بر پذیرش و موافقت شریعت با این حجج و طرق عقلایی است اما راه هایی که قبلا نبوده، طریقی که قبلا وجود نداشته هیچ دلیل بر پذیرش و امضایش نیست لذا گفته می شود سیره مستحدثه عقلا به عنوان سیره ارزش ندارد. بر همین اساس هوش مصنوعی ولو معادل شخص طبیعی به نتایج دست داشته باشد برای کسی که بخواهد این وسیله را معتمد خودش قرار دهد یقین به واقع نمی آورد. اگر اینچنین شد صرف اینکه گمان با این وسیله معادل با گمان حاصل با نظر فقیه و قاضی باشد اعتبار و حجیت آن را به همراه نخواهد داشت.